

A költő szlovákiai népszerűsége a harmincas években

HÁROM ISMERETLEN DOKUMENTUM JÓZSEF ATTILÁRÓL

Az alább következő három dokumentum nemcsak az olvasók előtt ismeretlen, hanem a szakemberek körében is. Az első egy József Attilához írott levél 1934 karácsony tájáról. Közel húsz éve kaptam gépirásos másolatát Szántó Judittól, aki Fábry Zoltán levelének gondolta s 1932-ről keltezte, mivel utolsó oldala és borítékja elkallódott. Már akkor kétséges volt előttem Fábry szerzősége, Szántó Judit megkért, nézzek utána. Csakhogy akkor még kemény diónak bizonyult. Odaadtam Markovits Györgyinek is, hogy segítsen a nyomozásban. Közben teljesen elfeledkeztem róla, csak mostanában, amikor Tasi József fiatal irodalomtörténész kérdezett a „Fábry-levélről”, kerestem magam is meg felgyülemlett irdatlan cikkgyűjteményemben. Közben összeállítottam a József Attila-életmű teljesnek mondható kritikai visszhangját, s kiadás előtt áll a „József Attila — a kortársak szemében” című kétkötetes forrásmunka, amely mintegy 850 közleményt tartalmaz. Így már könnyebben ment, illetve sikerült a levél írójának azonosítása.

A verseket kérő levélíró: Andreánszky István 1911-ben született, tehát hat évvel volt fiatalabb József Attilánál. Azért volt „bűntársa”, mert 1933-ban az Eötvös kollégiumi és a Széll Jenő—Birki Ágnes egyetemi-főiskolai kommunista csoport vidéki szálainak felgombolyítása közben Sárospatakon őt is letartóztatták, s Debrecenben állították bíróság elé, tehát ugyanabban az ügyben, amelyben József Attila „Lebukott” című verse miatt 33. rendű vádlottként állt a bíróság előtt. Az ironikus utalás az Oswald-jury-re a Kúria 1934. május 16-i ítéletére vonatkozik, amely megváltoztatta az alsóbbfokú ítéleteket s József Attilát „az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás vétségében” bűnösnek mondta ki s 50 pengő pénzbüntetésre ítélte.

Andreánszky már sárospataki diákkorában találkozott a szocialista irodalommal. Érzelmileg elsősorban Kassák művei határozták meg tájékozódását. Az *Egy ember élete* olyan hatással volt rá, hogy az író nyomát követve Párizsba is eljutott. Hazatérve a Sarlóások, meg a Bartha Miklós Társaság fölhívása nyomán a Bodroghöz tanyavilágának életét tanulmányozta. Első szociográfiai írása 21 éves korában a Munkában jelent meg, az ibrányi szegényparasztnak szektás-kommunisztikus földközösségéről.

Nem sokkal ezután kommunista szervezkedés vádjával letartóztatták. Egy későbbi szabadversében így ír börtönéről: „560 volt a törzskönyvi számom, de azért nem felejtettem el a nevemet. 318 napig 4 fal között egyfolytában, ebből 254 napot töltöttem magánzárkában, egyedülletben; káposztán és karalábéféveléken tartottak, itt már nem bántottak... Sétákon láttuk társainkat, szemünk tekintetével üdvözlöttük egymást. Ünnepeken együvétereltek és elmondatták velünk a miatyánkot. Időnként meglátogattak a szeretetnővérek bokáig érő fekete ruhában... Jöttek mások is tanulmányozni bennünket, mint született bűnözőket. Együgyű kérdéseket tettek fel, többek között, hogy mért akarom felforgatni a társadalmat, és mért nem hagyok

békét a világnak... 21 éves fiatalember voltam, lakat alatt, arcomról rég elhervadtak a rózsák...”

Kiszabadulása után a legális kommunista debreceni *A Mi Utunk*ban jelennek meg szociográfiai írásai a falusi fiatalok kulturális életéről. Igen jó taktikai érzékkel csak a lázító tényeket sorolta egymás mellé, akárcsak a Munkában közölt írásai-ban. 1934 szeptemberében a sárospataki rendőrség újra „kommunista szervezkedés kezdeményezésével” gyanúsítja, a házkutatásig azonban már sikerül Királyhelmece-re, Csehszlovákiába menekülnie. A lefoglalt könyvek és folyóiratok alapján emel vádat a debreceni ügyészség a lap tíz munkatársa ellen, ahogy ezt M. Pásztor József könyvében pontosan leírja.

Korábbi találkozásáról a költővel a következőket írja: „József Attilát 1933 márciusában Székely Bertalan utcai lakásán kerestem, de nem találtam odahaza. Judit mondta, jöjjenek legközelebb. Március utolsó péntekjén az Amerikai úton Anton Strakánál voltam, és ott találtam József Attilát. Akik azon az este ott voltunk, a Németországból érkezett rossz híreket adtuk át egymásnak. József Attilának nem voltak hírei, hallgatott, majd amikor valaki a munkásmozgalmi harcosok, kommunisták és szociáldemokraták koncentrációs táboraikba való hurcolásáról beszélt, József Attila többé nem hallgatott, közbeszólt és amit mondott, nekem úgy tűnt, fellázadt és egy vers patakzik belőle: „Mikor lesz, hogy egy fasiszta ideológ a fán ide-oda lóg.” Ezt mondta, ezek József Attila elhangzott szavai a Németországban történetekhez.” (1978. jan. 30-i, hozzáf. írt leveléből. — B. L.)

Andreánszky Szlovákiában Az Út, a Csehszlovákiai Népszava, a pozsonyi rádió munkatársaként dolgozott, így került számára szerény megélhetés. De ez sem ment könnyen. „Az időben — írja — két országban sóztak körözőlevelet nyakamba és azokban a napokban az újságokban olvastam naponta magamról. A Kommunista Párt lapja, a *Munkás*, Pozsonyban közölte Zapotoczky parlamenti interpellációját, Csehszlovákiából való kitoloncolásom és lefogásom kapcsán, mondván, túrheterlen, hogy míg Prágában Gajda tábornok fasisztái rázzák a rongyot és a cári fehér emigráció ellenforradalmi elemei grasszálnak, egy fiatal magyar író t börtönbe vetnek. A pozsonyi Magyar Újság is közölte ugyan ez idő tájt (korábban, november első felében, 1934) híradást kitoloncolásomról és szökésemről.” (Uo.)

1934 karácsony előtt Stószon járt Fábry Zoltánnál. Azt követően Léván vagy Érsekújvárott valaki, aki kultúr vonalon volt ismert, beszélt arról, hogy korábban József Attilától verseket kért, de azokat nem kapta meg. Kérte, hogy írjon pár sört József Attilának.

A Sarló romantikája már elpárolgott, az ifjúmunkás kultúrmozgalmat proletkultus, szektás „anyaga” elégtelennek bizonyult az antifasiszta harcban, ezért kéri József Attilától *Lebukott, Párbeszéd, Szocialisták* című verseit. Közvetlen bizonyítéka ez a levél annak, mennyire a gyakorlatban ismerték fel József Attila szocialista verseinek igazi jelentőségét a proletkultus forradalmi versekhez képest a szlovákiai szavalók, akiknek jó versre, lelki-vé váltott szocialista meggyőződésre volt szükségük. A levélben említett antológia kiadás — bár *Tüzek éneke* címmel meg is hirdették, csak terv maradt, ahogy ezt már Fábry Zoltán kiderítette. (Egy ismeretlen József Attila-kötet nyomában. Fáklya, 1955. aug.—szept.)

Az a konfliktus, amelyre a levélíró céloz, további tisztázást érdemel, hiszen nem tudni pontosan, hogy József Attila leghagyására-kizárására vagy a *Miért nem én?* című, jó ideje lappangó írásának konfliktusára, a szovjet írókongresszussal kapcsolatos sérelmére utal-e. Akármelyikre is, a levélíró jól ismerte a költőt, mindez „az elvein, a pártállásán csöppet sem változtatott”. A birtokomban levő levélmásolat hátlapjára valaki — bizonyára Szántó Judit ráírta: „Elküldte, tény, tehát személyi konfliktusnak vette”.

József Attila halála után Andreánszky István is több helyen, a pozsonyi rádió magyar adásában, a Csehszlovákiai Népszavában, a haladó Slovenské Smery folyóirat hasábjain szlovákul is méltatta József Attila költészetét. És ez sem volt véletlen. „Pozsonyban a Slavičie udolien laktam — írja levelében —, Emil Boleslav

Lukač a szlovák költő közelemben lakott. A késő esti órákban az Astoria kávéházból sokszor ballagtunk együtt hazafelé. Emil Boleslav Lukač a Slovenské Smery irodalmi folyóiratot szerkesztette. A lapba már írtam, és újabb írást kért tőlem. Mondotta, József Attila versei őt megragadták, nagy költő, akire szeretné ráirányítani a szlovák olvasók figyelmét. Kért engem, hogy írjak József Attiláról. Mondotam, örömmel veszem, hogy erre teret ad nékem a Slovenské Smeryben. Amikor megfordultam Emil Boleslav Lukač otthonában, asztalán ott volt József Attila végső verskötetete.” (1978. jan. 30-i leveléből.)

Milyen véletlenje a sorsnak, hogy Emil Boleslav Lukač is éppen abban az időben találkozott Budapesten József Attilával Straka egyik péntek estéjén, mint amikor Andreánszky. Lukač korabeli, a Politikában 1933. április 15. előtt megjelent cikkét Gál István tette közzé magyar fordításban e folyóirat hasábjain. (Emil Boleslav Lukač egy Straka-estről. — Tiszatáj, 1976. április.)

Második dokumentumként a Csehszlovákiai Népszava 1937. dec. 19-i nekrológját közöljük. Andreánszky kritikája a népi írókkal szemben itt már kissé elfogult, azok már régen túljutottak a József Attila által jogosan bírált 1935-ös illúziókon; más lapok, például az ostravai Magyar Nap népfrontos szellemben az összekötő s nem az elválasztó vonásokait hangsúlyozták törekvéseikkel.

A Slovenské Smery cikkében említett „permanentista nyilatkozat” a budapesti Magyar Hírlap 1937. július 3-i számában jelent meg: „Ifjú költők a diktatúra ellen. — Hiába akarják nekünk megmagyarázni, hogy az emberiség életformája a szolgaság” címmel.

BOKOR LÁSZLÓ

1.

XII. 23.

Kedves jó büntársam!

Kérésrel fordulok hozzád: küldd el nekem azt a három szép versedet — sejtéd, h. melyekre gondolk. Az egyik, amiért az Oswald jury 50 P. ösztöndíjjal tüntetett ki, a másik egy Theokritos-idill (egy sorára emlékezem, valahogy így ment: „szinig üres fazekával várt eddig is otthon az asszony”), a harmadik — nos, a harmadik a sorozatból.

Hogy mire kellene nekem a költeményeid? Nézd, itt egyre erősebben felledült az ifjúmunkás kultúrmozgalom — de semmi böcsületes szavalni valójuk nincs. És az a három vers a legszebbek közé tartozott, amit az életemben olvastam — kár lenne kihasználatlanul hagyni őket!

Azt is hallottam, hogy újabb versköteteted készül megjelenni. Ha nincs más embered az „Ut”-nál, én igen szívesen írnék róla recenziót (persze egy recenziópéldány fejében). Sőt az itteni könyvkereskedőknél is tudnék neked esetleg némi üzletet csinálni. (Meggjegyzem, itt a „Külvárosi éj”-t sem ismerik. Az a Te kiadásod volt — ha esetleg van még belőle raktáron, írd meg nekem, talán azzal is lehetne valamit csinálni!)

Egyébként is: most rám bízták az „Ut” kiskönyvtárának szerkesztését (havonta megjelenő 60—70 oldalas kis könyvek lesznek), melynek egyik füzeteként szeretnénk egy bec sületes anthológiát összeszerkeszteni a magyar baloldali költők dolgából. Annyi rossz „forradalmi” verset összeírtak már — igazán itt lenne az ideje, hogy az ember kihalásza azt a keveset, ami tényleg értékes, amellet propaganda szempontból is felhasználható és együtt, egy csomóban is kiadni.

Azért írom meg neked ezt, hogy ha esetleg volnának oly verseid, amiket otthon nem lehet megjelentetni — küldd el nekem! Aztán vagy álnévvel, vagy név nélkül, esetleg J. A.-val szignálva (már ahogy jobbnak látod) megpróbálnánk itt részben

az „Ut”-nál (esetleg egy most induló új lapnál az „Allásfoglalás”-nál), vagy pedig az említett anthológiában kihozni. Vagy legalább szavalnák, terjedne szájról-szájra — mégis csak jobb, mintha a fiókodban maradnak!

Kedves öreg fiú, tedd meg minél előbb, amire kértelek, mert kár minden napért.

Egyszer régen már — közvetett úton — üzentem neked ezekért a versekért. De elutasítást kaptam; azt írták, hogy te összevesztél bizonyos körökkel és többé nem vagy hajlandó ilyen munkára.

Én az ügyet nem ismerem. Ha esetleg tényleg összezörrentél volna emberekkel, azon csöppet sem csodálkoznék, mert azokban a körökben nem egy dogmatikus és szűklátókörű ember van. De akármi történt is legyen, akárhogy is megbántottak — ez, azt hiszem, az elveiden, a pártállásodon csöppet sem változtatott. Nem olyan embernek ismertelek, aki ne tudná szétválasztani magában az elvi és személyi dolgokat — és különösen nem olyanak, akit bármi dolog is eltávolíthatna a proletariátus oldaláról.

Már pedig azt a három verset te egyszer odaajándékoztad a proletároknak — nem lenne hozzád illő dolog, most „visszavenni” az ajándékot.

Ha első kérésemre nem kaptam meg a verseket, ez — úgy gondolom — csak félreértésnek lehetett a következménye. Nem tudtad kinek, miért, hova kell.

Minden esetre, ha mégis arra határoznád el magad, hogy a verseket — bármi okból — nem küldöd, kérlek, ird... (a levél befejezése hiányzik.)

2.

JÓZSEF ATTILA,

a halálbamenekült költő emlékére rendezett a pozsonyi rádió emlékestet, melynek keretében Peéry Rezső értékes előadásban méltatta a tragikus sorsú magyar költőt. Ezen a finoman rendezett emlékestén Peéry Rezső emelkedett látású értékelése volt az első komoly kritikai hang, mely a kegyeletérzés kinyilvánítása mellett kitért a halálában is halhatatlan költő pályafutásának őszinte méltatására. A költő, aki a balatonszárszói vasúti sineken egy merész lendülettel eldobta magától az életet, harminchárom zaklatott és küzdelmes életév után kint pihen a dunántúli csendes temetőben. József Attila tragikus vége a magyar irodalom gyásza, de ebben a gyászban egyelőre csak kevésszámú barátok kicsiny tábora osztozik. Mint egykor Ady Endre koporsójánál, alig páran szorongtak József Attila temetésén. De lélekben ott voltak mindazok, akik érezték ennek a bátor lírikusnak a teremtő művész erejét, akik becsülték művészetének puritánizmusáért, bátorságáért, mondanivalójának a művészeti formával való páratlan finom összhangbahozásáért.

De ami kimaradt a nekrológokból, amit a kegyelet nem enged szóvá tenni egy rádió emlékest keretében, — arról szeretnénk most egy pár szót mondani. Magával viaskodó, szüntelen viaskodó lélek veszett el József Attilával. Talán nem is volt a magyar parlagon ennyire meg nem értett, ennyire mostohasorsú költő. Mindig az orosz költőket juttatja eszünkbe ez a végzetessorsú költő, aki a látomásaiban is ugyanolyan mély és lélekben ugyanolyan tépelődő lélek volt. Élete is sorsszerűen különös, feldobódik a társadalom legaljáról, napszámos, hajóinas, újságárus, diákevek és bécsi emigráció, alig húsz életévvél, kamaszosan küszködve, egyre magasabbra. Könyvek mellett kemény intellektussá kalapálja magát, verseskötetek, üldözöttség, meg nem értés, míg a téboly borítja el ezt a gyermeki lelket. Az örület révülete is az öngyilkosság. Mintha az orosz irodalomtörténet lapjairól lenne kinyírva ez az élet. Jessenini sorsra gondolunk. A József Attila sorsa még ennél is könyörtelenebb. Anyja mosónő volt, apja szappanfőző proletár. Innét származik az a sok megértés és meleg szeretet, ahogyan szegény emberek fájdalomáról tudott énekelni. Nagyon mélyről jött, örökké emberségesebb sorba akarta felküzdeni magát,

de sohasem közeledett a társadalom túlsó partjai felé. Proletár származásával sem büszkélkedett soha, mert talán ezt is megengedhetetlennek tartotta, mint ahogy furcsállotta, ha a magyar dzsentrí nemesi származásával hivalkodik. Nem dicsekedett proletárszármazásával, de egyetlen költőnk sem beszélt oly mély értelemmel a dolgozók rendje nevében. Amikor körötte a pesti irodalmi élet légkörében talmi csillogással övezve homlokukon a népies költők a népies konjunktúra eldorádós korszakában népi származásuk kiplakatirozásával pénzt, villát, Baumgarten-díjat kovácsoltak, József Attilát, a „Döntsd a tőkét, ne siránkozz” költőjét a megnemértés, a közöny, az irodalmi klikkek alacsony intrikái a magánosságra, a mardosó szegénységbe taszították. Ki kell mondani, míg az idő múlása az életeseeményeket feledésbe nem viszi; József Attilát tragikus sorsa felé, a tébolyba, a szárszói mzdony kerekai alá, a megnemértés, a nagy magyar közöny kergette. Az egészségtelen irodalmi légkör, melynek feneketlen rohadtságából ennek az érzékeny lelkiüetű költőnek menekülni kellett.

*

József Attila a halálba menekült.

Azért mondjuk el mindezt, mert József Attiláról annyi nekrológot olvastunk, amennyi megértő barátja ennek a szomorú sorsú költőnek talán egész életében nem volt. És ezekből a megemlékezésekből a néppel frontot játszó pennaforogatók, akik a tüzet szüntelenül a vízzel akarják egységbe hozni, szándékkal elhallgatják, hogy József Attila több volt, mint proletárszármazás, nemcsak hogy a szappanfőző és a mosónő vére folyt ereiben, hanem József Attila elvtárs volt, a szó igazi értelmében. Amikor a fiatal „haladó” magyar szellemi élet szólamhordozói, költők a Reform-nemzedéknek manifesztáltak és a hatalom uszályához szegődtek, József Attila a pesti „Szocializmus” hasábjain intette le a megtévedt ifjú magyar szellemiséget.

József Attila sírjánál Ignóus Pál mellett Mónus Illés, a pesti „Népszava” szerkesztője beszélt. A dolgozók részvétét tolmácsolta, a munkásokét, akikre mindig büszke volt a költő, aki verseit és életét a „proletár utókor”-nak szánta.

Csehszlovákiai Népszava

1937. dec. 19.

ANDREÁNSZKY ISTVÁN

3.

JÓZSEF ATTILA, A KÖLTŐ, AKI ELMENEKÜLT AZ ÉLETBŐL

Az elmúlt év közepén két magyar költő — a kálvinista Képes Géza és a katolikus Horváth Béla — közös nyilatkozatot adtak ki. Ebben a permanentista nyilatkozatban — így nevezik saját programjukat — kijelentik, hogy küldetésüket a magyar kultúréletben állandó, permanens harcban látják a lélek szabadságáért, amit késznek tollal védeni, de ha szükséges, fegyverrel a kézben is, a diktatúra önkényével és a reakció elnyomásával szemben. Ezek a bátor írók, a legértékesebb csoport pacifistáinak tünnek fel előttünk, akik a mának sorsdöntő felismerésében követik Thomas Mannt, és vele együtt felismerik, hogy ma a békéért harcolni kell, és ebben a harcban nem szabad félni még a legnagyobb anyagi áldozattól vagy az élet feláldozásától sem. A költő, aki a mai magyar írók közül a legközelebb áll a „permanentistákhoz”, József Attila, a háború utáni magyar lírai költészet legnagyobb értéke, az elmúlt év decemberében eldobta magától alig harminckét éves életét. József Attila önkéntes halála a magyar irodalmi életet rendkívül érzékenyen érintette. A meghalt költőről nagy számban megjelent visszaemlékezések, és életéről szóló értékelések közül néhány jellemzőt közlök mutatóba. Életművét elemezve Fejtő Ferenc azt állítja, hogy Magyarországon Ady óta nem volt költő, aki olyan

verseket írt volna, mint József Attila. Peéry Rezső, a jelentős magyar esztéta, a csehszlovákiai Pen klub tagja azt írja róla, hogy talán a legnagyobb magyar írók között sem ismer még egy költőt, aki a legnehezebb gondolati anyagot is olyan lírai szépséggel tudta volna kifejezni, és akinek a legfinomabb érzelmi rezdülései annyi gondolati súlyt tartalmaztak volna. A háború utáni magyar irodalomban sokan voltak a hivatottak, bizonyos, hogy József Attila a kiválasztottak közül is a legelhivatottabb volt.

József Attilával nagy költő távozott a magyar irodalomból, de lelkes barátot veszített benne a szlovák és a cseh irodalom is. József Attila a magyar olvasóközönséget megismertette a haladó cseh és szlovák irodalom műveivel, szorgalmasan fordított cseh és szlovák költőket, és az ismert Sztraka Antallal közösen nagy erőfeszítést tett, hogy Budapesten kiadják a szlovák és cseh szerzők verseit. Ezenkívül a szlovák költőkhöz a személyes barátság szoros szálai is fűzték.

Csak néhány héttel József Attila tragikus halála előtt volt Csehszlovákia vendége az fiatal magyar írógárda, amely a „Szép Szó” irodalmi folyóirat köré tömörült. Ezen az előadókörúton a pesti vendégek meglátogatták Pozsonyt és Prágát is és a „Přítomnost” klubban tiszteletükre rendezett banketton, a csehszlovákiai és magyarországi élet időszerű kérdéseinek megvitatásakor lelkesen beszéltek a csehszlovák—magyar kulturális közeledésről. A vacsorán, amelyen a csehszlovákiai kulturális élet számos kiváló személyisége vett részt, a jelenlevőket Ignotus Pál, az ismert publicista és a „Szép Szó” folyóirat szerkesztője ismertette meg a mai Magyarország társadalmi problémáival, Fejtő Ferenc a háború utáni magyar irodalomról beszélt, és Remenyik Zsigmond a haladó magyar írók üdvözlését tolmácsolta a csehszlovák kulturális tényezőknél. Noha József Attila is készült az útra, ezen az annyira fontos kultúrmisszióon nem tudott résztvenni, mert röviddel az elutazás előtt idegösszeroppanással szanatóriumba szállították. De akkor még bárki is alig számíthatott az oly gyors véggel. A szanatóriumból saját kérésére elengedték, majd vidékre utazott, hogy a nyugalomban visszanyerje egészségét és lelki egyensúlyát. A nyugalom, amelyet ott talált, örök nyugalom lett. Egy napon bejárta a magyar kulturális világot a megrondító hír, hogy József Attila egy reménytelen pillanatában a balatoni gyorsvonal kerekei alá vetette magát.

József Attila halála után a „Szép Szó” — a „Nyugat”: Ady „Nyugat”-jának és Jászi Oszkár „Huszadik Század”-ának utóda külön emlékszámként jelent meg. De tisztelettel és fájdalommal emlékeznek rá Magyarország más eszmei áramlatának képviselői is, igaz, mindenekelőtt a haladó magyar írók, akik sirja fölött megfogadták, hogy soha és semmilyen árért nem adják fel azokat az ideálokat, amelyekért József Attila élt és meghalt, amelyek költészetének és személyiségének lényegét képezték.

József Attilát a ma oly ritka tulajdonság jellemezte, az az elvszerűség, amely nem ismerte az alkut vagy a kompromisszumot, amely csaknem minden versében megjelenve a költő személyiségét és művét oszthatatlan egésszé alakította. Becsülték őt nemcsak költészetének magas művészi értéke miatt, hanem gondolkodásmódjának nemessége, sőt puritánsága miatt is, azért az értékes költői kifejezőmódot, ahogyan a formákat példa nélkül álló finomsággal egységes művéssé összhangba fogta. József Attila költészete új társadalmi rendről álmodik, a humanitás ideáljának szépségéért lelkesedik, a népek általános megbékélésének szelleme tölti el, és főleg a Duna-medencében élő népek közeledésének gondolata. Verseiben leggyakrabban a szabadság ideáljával találkozunk. A jövődönék ebbe a látomásába annyira beleszeretett, hogy újra és mindig visszatért hozzá.

Nem volt véletlen, hogy az aktív katolikus és a lázadó protestáns permanentisták úgy tekintettek József Attilára, mint aki egy közülük: József Attila költészete az állandóan üldözött és társadalmilag állandóan elvetett szabadság gondolatáért való folytonos harc volt. Már az első „Nincsen apám, se anyám!” című gyűjteményében felkiált: „Hej burzsoá, hej proletár! Én, József Attila, itt vagyok!” — és már első verseivel harcot hirdet az elnyomott jogért és szabadságért. Noha a „Döntsd a tőkét, ne siránkozz!” című gyűjteményét az államügyész elkoboztatja,

Attila újabb és újabb gyűjteményt ad ki, amelyekben alig venni észre a költői formák változását, de a hangvétel bátorsága és férfiasága sem változik. József Attila a költő hivatását így értelmezte: „A költő — mondotta — erős befolyást gyakorol korára, kora szellemi életének alakulására, és ezért egyes versek, egyes érzelmekre való rátalálások épp úgy forradalmiak, mint egyes találmányok, amelyek a termelési folyamatot forradalmisítják. A költő az az ember, aki nem akar egyedül maradni, nem akar belenyugodni a látszat-emberi kapcsolatokba. Csak akkor ír, ha valamihez tartozónak érzi magát. A magányosság költői a magánosokkal érznek közösséget.” József Attila a saját nemzetén kívül vonzódott a szláv népek iránt is, de sorsközösségi érzése mindenekelőtt a dolgozók nagy, elhallgattatott néptömegeinek életében horgonyzott. Hisz ő maga is közülük származott, apja román szappanfőző volt, aki még a költő gyermekkorában elhagyta családját és Budapestről Brailába költözött. Anyját, a mosónőt is igen korán elvesztette a költő, és vidékre került mint menhelyi gondozott. Fiúkorában disznókat őrzött, dolgozott mint piaci nap-számos, mezőgazdasági munkás, dunai hajókon matrózkodott — közben elvégezte az elemi, a polgári iskolát és le is érettségizett. Később házitánító, magyar—francia levelező, Bécsben újságárus, Párizsban előadásokat hallgat a Sorbonne-on. Ezen a sanyarú életpályán húszévesen áll meg, amikor a szegedi egyetemen megismerkedik Ady szerkesztőségi társával, Juhász Gyulával, aki fölfedezi benne a költőt. Juhász Gyula segíti hozzá az irodalmi megjelenéshez és fölhívja rá az irodalmi világ figyelmét. Akkor senki sem gondolta, hogy Attila és mestere öngyilkosságuk tragédiájában is találkozhatnak. Juhász Gyula alulmaradt súlyos idegbajával vívott küzdelemben és önkézeivel vetett véget életének, amikor lelki szenvedései elviselhetetlenné váltak számára. Miként ő, Attila is összeroppant és követte mesterét a halálba. Egy esztendőben távoztak, maguk mögött hagyva az idegszanatórium vasrácsát. Mert a világ, amelyben éltek, nem értette meg őket. Talán mindaddig nem is volt ennyire meg nem értett, mostohasorsú magyar költő, mint József Attila. Önmagával és környezetével vívott állandó harcban hányódott lélek távozott vele, aki az egyik küzdelemből csak azért került ki, hogy ismét teljes lélekkel vesse magát a másikba. Akaratlanul is az orosz költők jutnak eszünkbe, mert az ő élete és belső szervezete épp annyira fájdalmasan megviselt volt, és gondolatai, látomásai éppen olyan mélyek és komolyak voltak, mint az övék. Nehezen birkózott az élettel, s közben kemény munkával kovácsolta csodálatos intellektusát. Meg nem értés volt része, míg gyermeklelkét be nem árnyékolta a családrtság. Mintha csak az orosz irodalomtörténet lapjaiból lenne kikanyarítva ez a különleges élet! Jeszenyini sorsára gondolunk. Csakhogy József Attila sorsa még kegyetlenebb volt. A társadalom legaljáról küzdötte fel magát a felszínre. Innen való őszinte szeretete és nagy megértése a szegénység iránt, amelyet verseibe foglalt. A szegénység volt legnagyobb költői élménye. Felvethetnék, hogy az elérhetetlenben reménykedett és a megvalósíthatatlanról álmodott. A legjavíthatatlanabb forradalmár, a legtisztább lényeg permanentistája, állandóan izzó lelkeletű volt. A formák tökéletes mestere, aki zárt költői formáit emelkedett — s talán elérhetetlen gondolatokkal töltötte meg.

Slovenské Smery, 1938. ápr. — 164—167.

St. Andreánszky
(Fordította Piacsek Lajos)